

imama potrebu za modelom koji bi imama pomogao bolje razumjeti i voditi svoju ulogu te se bolje povezati s vlastitom kongregacijom. Jedno takvo mjesto moglo bi biti Cambridge Muslim College, osnovan 2011. s namjerom kontekstualnog moderniziranja u obrazovanju britanskih muslimana, koji su već svladali islamsku teologiju u školama Darul Uloom indijske tradicije. Alyaa Ebbiary opisuje taj zanimljiv jednogodišnji studij i ukazuje na blagodat znanja iz područja građanstva, političke i kulturne svijesti, međuvjerskog razumijevanja, izgradnje zajednice i drugih pastoralnih zadaća. Sličnu raspravu u španjolskom kontekstu daje Juan Ferreira Galguera, a prave odnose države i islamske zajednice u Italiji objašnjava Francesco Alicino. Osim toga ova knjiga donosi istraživanja ponašanja imama u Italiji (Mohammed Khamid Razzali), obrazovanja imama u Italiji (Yahya Pallavicini) i napora stvaranja obrazovnog sustava za imame u Finskoj (Tuomas Marikaninen i Riitta Latvio).

Ova knjiga dolazi u vrijeme velikih rasprava o islamu u Europi, a institucionalizacija imama u europskim društvima već je gotova stvar: stoga treba uvidjeti koliko se europski islamski religijski autoritet usklađuje s europskim pravnim, političkim i kulturnim nazorima, a podjednako je važno shvatiti izazov islamskih vjerskih autoriteta unutar diskursa koji su više politički nego je to običaj čuti u vjerskim institucijama i koji često nisu u punoj mjeri sukladni modernim europskim vrijednostima.

*Vedran Obućina
Sveučilište u Regensburgu*

Prikaz

Ronald F. Inglehart
**Cultural Evolution. People's
 Motivations are Changing,
 and Reshaping the World**

Cambridge University Press, Cambridge, 2018,
 273 str.

Ronald F. Inglehart profesor je političke znanosti na Sveučilištu Michigan i jedan od najpoznatijih politologa na globalnoj razini – najznačajniji po središnjoj ulozi u pokretanju istraživačkog projekta *World Values Survey* (WVS) te sudjelovanju u osnivanju *European Values Surveya* (EVS). Inglehartu je u rujnu 2011. godine dodijeljena *Johan Skytte Prize*, jedno od najznačajnijih priznanja u polju političke znanosti.

Njegovo najnovije djelo nosi naslov *Kulturna evolucija*. U njemu Inglehart predstavlja novu verziju teorije modernizacije, takozvanu teoriju evolucijske modernizacije, koja se kroz knjigu empirijski testira koristeći baze podataka WVS-a i EVS-a. Inglehartova knjiga pred sebe stavlja uistinu ambiciozan zadatak. Nastoji iskoristiti teoriju evolucijske modernizacije za dokazivanje ne samo značajne promjene vrijednosti u svim društvima svijeta već i političkih posljedica koje proizlaze iz te promjene.

Autor je knjigu podijelio u deset poglavlja te započinje predstavljanjem glavne teme prema kojoj kultura pojedinog društva

ovisi o stupnju u kojem njegovi sudionici preživljavanje smatraju sigurnim. Klasična modernizacijska teorija predviđa da će ekonomski napredak dovesti do jasnih političkih i društvenih promjena, no ta pretpostavka je višestruko dovedena u pitanje (str. 8).

Inglehartova teorija evolucijske modernizacije izražava da je evolucija formirala pojedince takvima da kad je njihovo preživljavanje nesigurno, ono postaje prioritet iznad svih drugih potreba. Dok je preživljavanje upitno, a takvo je bilo u najvećem dijelu ljudske povijesti, pojedinci su skloni formirati zatvorene skupine bazirane na tradicionalnim vrijednostima i na sklonosti snažnom vođi. Autor takvu strategiju preživljavanja naziva autoritarnim refleksom. Prema teoriji evolucijske modernizacije, promjena vrijednosti koja dolazi uz povećanu fizičku i ekonomsku sigurnost jest probabilistička. Na nju utječu specifična kulturna naslijeđa pojedinih društava. Ipak, u konačnici međugeneracijska smjena stvara kumulativne učinke u promjeni vrijednosti u društvu (str. 8-12).

U drugom poglavlju autor prikazuje empirijske podatke iz WVS-a o rastu postmaterijalističkih vrijednosti na Zapadu i u ostatku svijeta. Inicijalni podaci iz šest zapadnoeuropskih zemalja iz 1970. godine pokazali su višu prisutnost postmaterijalista u svakoj mlađoj generaciji. Ipak, ti podaci ne dokazuju postojanje međugeneracijske smjene vrijednosti, nego ostavljaju prostora mogućnosti da pojedinci u starijoj dobi postaju skloniji materijalističkim vrijednostima. Daljnjom longitudinalnom analizom zaključuje se da individualne skupine ostaju konzistentne u (ne)prihvatanju postmaterijalističkih vrijednosti (str. 25-28).

Inglehart tvrdi da su siromašna društva s poviješću učestalog nasilja značajno naklonjenija materijalističkim vrijednostima, dok sigurna i prosperitetna društva bilježe visoke razine postmaterijalističkih vrijednosti. Tako Inglehart povezuje prelazak postkomunističkih zemalja na tržišne ekonomije s rastom materijalističkih vrijednosti, koje su rezultat pada životnog standarda (str. 30-34).

Značajno je da se, unatoč izostanku rasta ekonomske sigurnosti na Zapadu posljednjih desetljeća, kulturna promjena u tim društvima nastavila jer su najmlađe generacije odgojene u svijetu u kojem su postmaterijalističke vrijednosti već bile politički korektne kao posljedica visokog udjela postmaterijalista (str. 34-35).

Treće poglavlje autor je posvetio mjerjenju kulturne promjene. Iako je nju najlakše mjeriti odnosom materijalističkih i postmaterijalističkih vrijednosti, te vrijednosti zapravo ukazuju na širi pomak s tradicionalnih prema vrijednostima samoizričaja. Inglehart je definirao dvije glavne dimenzije globalne kulturne promjene. Prva se odnosi na sukob tradicionalnih i sekularno-racionalnih vrijednosti te odražava prelazak iz agrarnih u industrijska društva. Pojedinci koji se identificiraju s tradicionalnim vrijednostima skloni su visokoj razini nacionalnog ponosa, poštovanju autoriteta i snažnoj religioznosti, dok sekularno-racionalne vrijednosti imaju suprotne karakteristike (str. 36).

Druga dimenzija odnosi se na sukob vrijednosti preživljavanja i samoizričaja. On odražava prijelaz iz industrijskog u postindustrijsko društvo. Pojedinci koji drže do vrijednosti preživljavanja orijentirani su na fizičku egzistenciju, a vrijednosti samo-

izričaja povećavaju sreću pojedinca potičući više individualne slobode, uključivane žena, seksualnih manjina i imigranata te odbojnost prema autoritetu (str. 27-47).

U četvrtom poglavlju autor promatra status religije u društvima svijeta. Prema teoriji evolucijske modernizacije, osobama koje smatraju preživljavanje sigurnim religija postaje manje važna; sukladno tome autor argumentira da je proces sekularizacije najdalje otišao u najrazvijenijim zemljama. Na osnovi promatranja zapadnoeuropskih društava Inglehart tvrdi da religija, iako još nije nestala jer se mnogi pojedinci identificiraju kao katolici ili protestanti, nema više snagu diktiranja društvenih normi poput onih o razvodu braka i seksualnoj orijentaciji (str. 63-65).

Unatoč padu utjecaja religije u razvijenim društvima, Inglehart sumnja da će religija globalno nestati. Iako su tijekom proteklih 50 godina populacije gotovo svih postindustrijskih zemalja postale sekularnije, svijet kao cjelina danas ima više ljudi s tradicionalnim religioznim vrijednostima nego ikad. Inglehart objašnjava kako bogata društva zbog niskih stopa nataliteta zauzimaju sve manji udio u svjetskoj populaciji, dok zemlje s religioznim populacijama imaju stope nataliteta više od razine zamjene populacije (str. 68-72).

U petom poglavlju autor raspravlja o kulturnim normama koje se odnose na stavove prema rodnoj jednakosti i seksualnoj orijentaciji. Prema autorovoj teoriji, do prihvaćanja tih vrijednosti dolazi osiguranjem dugih perioda ekonomske sigurnosti (str. 77-80). U razvijenim zemljama ti periodi vode prema jačanju vrijednosti individualnog izbora u novim generacijama (str. 85-94).

Iako promjena vrijednosti dolazi dugotrajnom međugeneracijskom smjenom, nekad dođe do točke u kojoj nove vrijednosti postanu dominantne te konformistički pritisci okrenu pol i počnu ubrzavati promjenu. Naznake takvog trenda su vidljive, ali ne postoje jasni dokazi ove hipoteze. Kad postanu dominantne, nove norme utječu na zakone i politiku (str. 94-98).

Šesto poglavlje autor počinje opisivanjem smjene s pronatalitetnih na norme individualnog izbora kao dijela šire feminizacije društva povezane s kasnim razdobljem modernizacije. Podaci iz WVS-a pokazuju kako želja za borbom za vlastitu zemlju opada u gotovo svim razvijenim zemljama. Teorija evolucijske modernizacije tvrdi da širenje normi individualnog odabira smanjuje želju pojedinaca za žrtvovanjem u bitkama za snažnog vođu zbog nestanka autoritarnog refleksa u razvijenim postindustrijskim društvima (str. 102-106).

Iako su vrijednosti individualnog izbora povezane s niskom voljnosti ratovanja za zemlju, ne može se utvrditi uzročna veza između tih dviju varijabli. Inglehart identificira i dvije skupine zemalja koje odstupaju od obrasca voljnosti borbe za zemlju i razvijenosti vrijednosti individualnog izbora. Prva skupina su bivše sile Osovine, koje zbog poraza u Drugom svjetskom ratu danas imaju značajno niže razine voljnosti za ratovanje nego što bi to sugerirale razine vrijednosti individualnog izbora. Nordijske su zemlje pak skupina sa značajno višim razinama jer su vojne snage orijentirane na mirovne misije (str. 108-113).

U sedmom poglavlju autor promatra kako procesi modernizacije utječu na razvoj demokracije te tvrdi, slijedeći svoju

teoriju, da rast egzistencijalne sigurnosti pokreće niz društvenih promjena koje dugoročno poboljšavaju izgled demokracije. Inglehart tvrdi kako je u zemljama koje prolaze proces demokratizacije snaga vrijednosti individualnog izbora jači prediktor nastanka demokracije od eksplicitne podrške demokraciji (str. 114-125).

Inglehart zaključuje da se demokratizacija u visoko razvijenim društvima trenutno povlači, ne zbog objektivne oskudice, nego zbog rastuće ekonomske nejednakosti koja potiče ponovno prihvaćanje autoritarnog refleksa (str. 125-137).

U osmom poglavlju Inglehart promatra povezanost procesa kulturne promjene i razina sreće. Teorija evolucijske modernizacije pretpostavlja da sreća pojedinaca raste usporedo s ekonomskim razvojem do trenutka kad preživljavanje postane sigurno. Nakon toga u društvu raste udio postmaterijalista te novi prediktor sreće postaje ostvarenje vrijednosti samostalnog izričaja poput rodne jednakosti, tolerancije manjinskih skupina i demokratizacije (str. 143-145).

Podaci iz WVS-a pokazali su da na niskim razinama razvoja mali pomaci u ekonomskom razvoju stvaraju velike promjene u zadovoljstvu životom, dok na višim razinama razvoja to više nije glavni prediktor. Pokazalo se da zemlje Latinske Amerike imaju iznadprosječne, a postkomunističke zemlje ispodprosječne razine sreće s obzirom na razinu njihovog ekonomskog razvoja. Inglehart takve rezultate pripisuje snažnim religioznim i tradicionalnim vrijednostima u Latinskoj Americi te slomu marksističke ideologije koja je imala ulogu religije u postkomunističkim zemljama (str. 147-153).

Prema Inglehartu, zadovoljstvo životom odražava financijsko zadovoljstvo, a sreća je povezana s emocionalnim faktorima. Danas sreća raste u mnogim razvijenim zemljama kao posljedica sve veće tolerancije prema manjinskim skupinama i rodne jednakosti, dok zadovoljstvo životom stagnira zbog rastuće nejednakosti (str. 153-157).

U pretposljednem poglavlju predstavljaju se trendovi kretanja kulturnih promjena u suprotnom smjeru. Prema Inglehartu, iako su desetljeća ekonomske sigurnosti i prosperiteta stvorila nove generacije postmaterijalista u razvijenim postindustrijskim društvima, od 70-ih godina većina dobiti ide nekolicini najbogatijih. To znači pad realnih prihoda ili stagnaciju prihoda svih ostalih (str. 171-176).

U tom su kontekstu radikalne kulturne promjene koje su poticali postmaterijalisti izazvale kulturnu protureakciju starijih i manje sigurnih slojeva društva koja se manifestirala u ksenofobnim autoritarnim politikama. Iako se kao razlog toj protureakciji navode ekonomski faktori, ona je, prema Inglehartu, najvećim dijelom kulturna reakcija (str. 175-176).

Trenutne visoke rezultate populističkih autoritarnih stranaka Inglehart pripisuje periodskim učincima koji negiraju efekte međugeneracijske smjene. Trenutni periodski efekt sastoji se od rasta ekonomske nesigurnosti izražene u padu realnih prihoda i rastućoj nejednakosti te u visokoj imigraciji upravo u zemlje s najvišim prihodima. Ti su faktori, prema teoriji evolucijske modernizacije, doveli do ponovnog rasta autoritarnog refleksa (str. 178-188).

U završnom poglavlju Inglehart identificira dolazak društva umjetne inteligencije.

Prema autoru, umjetna inteligencija ima značajan potencijal smanjiti ili povećati postojeće razine nejednakosti. Društvo umjetne inteligencije ugrožava sve poslove, zbog čega Inglehart novi ključni ekonomski sukob karakterizira kao sukob između najbogatijih jedan posto pojedinaca i svih ostalih (str. 200-202).

Rast umjetne inteligencije omogućuje zamjenu bilo kojeg posla, smanjujući pregovaračku moć radnika i demotivirajući mnoge od traženja posla. Prepuštanje visoko specijaliziranih poslova poput novinarstva umjetnoj inteligenciji otvara prostor za prijetnje demokraciji poput "lažnih vijesti". Sile tržišta potiču nastavak takvog trenda jer se voditeljima tvrtki isplati uvoziti automatiziranu, slabo plaćenu i neorganiziranu radnu snagu (str. 203-206).

Inglehart tvrdi da je u takvom stanju potrebna vladina intervencija kojom će se osigurati zadovoljavajuće razine ekonomske sigurnosti. Ta bi intervencija trebala uključivati mjere državnog zapošljavanja te progresivnog oporezivanja. Kako bi se oformile vlade spremne na takve akcije,

Inglehart smatra da treba doći do novih političkih koalicija kojima bi zajednički cilj trebao biti borba protiv ekonomske nejednakosti (str. 210-216).

Inglehart je u *Kulturnoj evoluciji* naizgled bez nпора povezoao podatke iz WVS-a s relevantnim političkim izazovima poput pitanja rodne jednakosti, tolerancije seksualnih manjina i uključivanja imigranata. Samim time pokazao je i relevantnost svoje teorije evolucijske modernizacije koja objašnjava trendove poput populizma i krize demokracije što postaju vrlo aktualni u političkoj znanosti.

Ipak, sama aktualnost tema o kojima Inglehart diskutira često potiče na zanemarivanje nedovoljnog preispitivanja kazuazalnih odnosa u fenomenima koji se prikazuju. Nadalje, i sam Inglehart priznaje da podatke s individualne razine nekad upotrebljava za donošenje zaključaka na kolektivnoj razini. Ta činjenica upozorava da pri čitanju ove nedvojbeno korisne knjige treba napraviti korak unatrag i objektivno procijeniti opravdanost pojedinih zaključaka.

*Luka Gudek
Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*